

Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2003-05

Ran Schols

Zeldzame broedvogels en kolonievogels mogen zich in een grote belangstelling verheugen en speelden een prominente rol bij de onlangs geactualiseerde Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. De meeste soorten worden jaarlijks vrijwel landdekkend in kaart gebracht. De resultaten leveren een wisselend beeld op. Plantenetters als ganzen, liefhebbers van zachte winters als IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart, Cetti's Zanger en Graszanger gaat het voor de wind. En nieuwe broedvogels als de Drieteenmeeuw verschijnen voor onze kust. Draaihals, Kuifleeuwerik en Grauwe Gors daarentegen, balanceren op de rand van uitsterven en volgen het rijtje recent uitgestorven broedvogels als Duinpieper, Klapekster en Ortolaan. Het is duidelijk dat specialisten, kenmerkend voor specifieke landschappen, gaandeweg het onderspit delven.

Arend van Dijk, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Chris van Turnhout, Michiel van der Weide, Dirk Zoetebier & Calijn Plate

Sinds 1992 volgt SOVON Vogelonderzoek Nederland met behulp van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) de (veranderingen in) verspreiding en aantallen van 17 soorten kolonievogels en 78 zeldzame broedvogelsoorten in ons land. Het onderzoek vormt onderdeel van het nationale Netwerk Ecologische Monitoring en vindt plaats in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en in opdracht van de Gegevens Autoriteit Natuur van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het veldwerk wordt grotendeels uitgevoerd door vrijwilligers, plaatselijk ondersteund of gecoördineerd door verschillende instituten of terreinbeheerders. De gegevens vormen onder andere een belangrijke bouwsteen voor de monitoring van Natura 2000 gebieden. Ze speelden eveneens een grote rol bij het vaststellen van de onlangs geactualiseerde Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (van Beusekom *et al.* 2005).

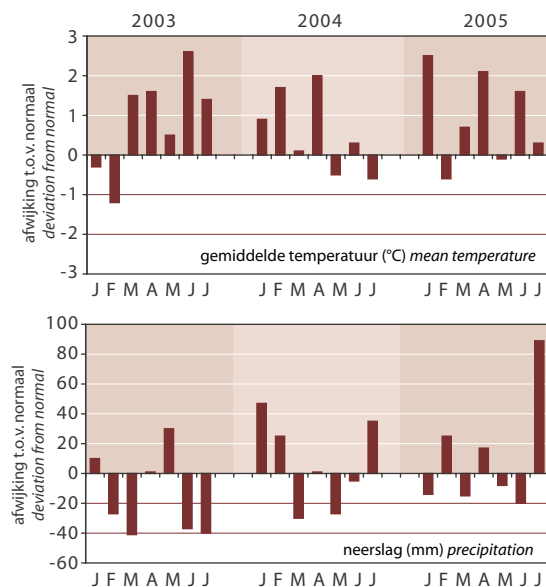
Tabel 1. Kolonievogels en zeldzame soorten in Nederland in 2003-05. Achtereenvolgens worden gegeven het getelde aantal paren; bij sommige soorten gevolgd door een schatting van de totale Nederlandse populatie. Bij soorten zonder schatting is met symbolen aangegeven hoe de getallen in de tabel moeten worden gelezen (* onvolledig, ** niet volledig, maar wel een maat voor de talrijkheid, *** nagenoeg volledig). Tenslotte wordt de populatieontwikkeling in 1990-2005 aangegeven, variërend van significante sterke toename (++) tot significante sterke afname (—), met tussen-gradiënten. Deze trendindicatie ontbreekt bij zeer zeldzame of incidentele broedvogels. *Colonial and rare breeding birds in The Netherlands in 2003-05. Given are counted ('geteld') numbers and, in some species, estimates for the national population ('geschat'). When estimates lack, symbols indicate the coverage of the surveys (* very inaccurate, ** inaccurate but representative, *** more or less accurate). The trend in 1990-2005 is given as well, ranging from strong significant increase (++) to strong significant decrease (—).*

Soort	2003		2004		2005		dekking coverage	trend 1990-2005 trend
	geteld counted	geschat estimated	geteld counted	geschat estimated	geteld counted	geschat estimated		
Roodhalsfuut <i>Podiceps grisegena</i>	13		12		8		***	
Geoorde Fuut <i>P. nigricollis</i>	512	530-560	378	400-450	381	400-450		+
Aalscholver <i>Phalacrocorax carbo</i>	22 167	22 600	22 714	23 325	21 117	22 000		++
Roerdomp <i>Botaurus stellaris</i>	279	290-320	230	275-325	214	275-325		+
Woudaap <i>Ixobrychus minutus</i>	16		15		16		**	+
Kwak <i>Nycticorax nycticorax</i>	30		34		21		**	++
Kleine Zilverreiger <i>Egretta garzetta</i>	58		73		94		***	++
Grote Zilverreiger <i>Casmerodius albus</i>	59		52		102		***	++
Blauwe Reiger <i>Ardea cinerea</i>	10 666	12 900	10 776	12 800	11 565	13 000		+
Purperreiger <i>A. purpurea</i>	448		523		555		***	+
Ooievaar <i>Ciconia ciconia</i>	476		519		556		***	++
Heilige Ibis <i>Threskiornis aethiopicus</i>	10		4		7		***	
Lepelaar <i>Platalea leucorodia</i>	1293		1701		1492		***	++
Wilde Zwaan <i>Cygnus cygnus</i>	0		0		1		***	
Zwarte Zwaan <i>Cygnus atratus</i>	29		33		4		*	
Kolgans <i>Anser albifrons</i>	239		156		409	450		++
Indische Gans <i>A. indicus</i>	26		27		95	100-125		
Grote Canades Gans <i>Branta canadensis ssp</i>	814		850		2511	3200		++
Brandgans <i>B. leucopsis</i>	2121		3539		5562	6000		++
Casarca <i>Tadorna ferruginea</i>	5		9		9		**	
Smient <i>Mareca penelope</i>	30		22		25		*	++
Pijlstaart <i>Anas acuta</i>	11		5		36		*	?
Krooneend <i>Netta ruffina</i>	169	180-200	204	210-220	80			++
Eider <i>Somateria mollissima</i>	6182		5270		5301		**	-
Brilduiker <i>Bucephala clangula</i>	3		1		1		*	+
Middelste Zaagbek <i>Mergus serrator</i>	19		14		17		**	+
Rosse Stelkelstaart <i>Oxyjura jamaicensis</i>	4		9		6		**	
Zwarte Wouw <i>Milvus migrans</i>	0		0		1		***	
Bruine Kiekendief <i>Circus aeruginosus</i>	710		637		609		*	0
Blauwe Kiekendief <i>C. cyaneus</i>	59		63		50		***	-
Gauwe Kiekendief <i>C. pygargus</i>	35		39		40		***	+
Slechtvalk <i>Falco peregrinus</i>	17		26		24		***	++
Korhoen <i>Tetrao tetrix</i>	14		15		13		***	—
Porseleinhoen <i>Porzana porzana</i>	145		58		98		*	0
Klein Waterhoen <i>P. parva</i>	8		5		7		**	
Kleinst Waterhoen <i>P. pusilla</i>	2		1		10		**	
Kwartelkoning <i>Crex crex</i>	502	530-570	123	120-150	116	135-165		++
Kraanvogel <i>Grus grus</i>	2		2		2		***	
Steltkluut <i>Himantopus himantopus</i>	0		1		18		***	(f)
Kluut <i>Recurvirostra avosetta</i>	7369	7500	6256	6500	6058	6200		-
Kleine Plevier <i>Charadrius dubius</i>	667		721		567		**	+
Bontbekplevier <i>C. hiaticula</i>	316	325-335	377	390-420	367	390-420		0
Strandplevier <i>C. alexandrinus</i>	249	265-275	238	245-255	230	240-265		-
Kemphaan <i>Philomachus pugnax</i>	55	65-85	51	60-80	25	90-120		—
Bosruiter <i>Tringa glareola</i>	0		1		0		***	
Oeverloper <i>Actitis hypoleucos</i>	11		7		14		**	+
Zwartkopmeeuw <i>Larus melanocephalus</i>	863	870	951	960	1036	1050		++
Dwergmeeuw <i>L. minutus</i>	0		2		0		**	
Kokmeeuw <i>L. ridibundus</i>	131 970	138 000	127 013	138 000	113 368	123 000		-
Stormmeeuw <i>L. fuscus</i>	5618	6180	5546	6600	4609	5600		-

Soort	2003		2004		2005		dekking coverage	trend 1990-2005 trend
	geteld counted	geschat estimated	geteld counted	geschat estimated	geteld counted	geschat estimated		
Kleine Mantelmeeuw <i>L. graellsii</i>	86 444	90 500	70 943	82 500	65 394	92 000		++
Zilvermeeuw <i>L. argentatus</i>	51 608	56 500	50 781	58 300	39 602	53 000		-
Geelpootmeeuw <i>L. michahellis</i>	6		11		3		*	
Grote Mantelmeeuw <i>L. marinus</i>	23		28		25		***	++
Drieteenmeeuw <i>Rissa tridactyla</i>	0		0		47		***	
Grote Stern <i>Sterna sandvicensis</i>	18 511		16 321		16 702		***	+
Lachstern <i>Gelochelidon nilotica</i>	0		0		1		***	
Visdief <i>S. hirundo</i>	18 106	19 000	17 289	19 000	16 218	17 000		+
Noordse Stern <i>S. paradisaea</i>	1683	1690	1054	1070	1430	1430		0
Dwergstern <i>S. albifrons</i>	510		553		463		***	+
Zwarte Stern <i>Chlidonias niger</i>	1212	1220	1152	1200	1079	1150		0
Kerkuil <i>Tyto alba</i>	1923	2000	2355	2400-2500	2796	3000		++
Oehoe <i>Bubo bubo</i>	3		6		4		***	
Velduil <i>Asio flammeus</i>	31		24		28	30	**	—
Nachtzwaluw <i>Caprimulgus europaeus</i>	665		479		829		*	+
Ijsvogel <i>Alcedo atthis</i>	281	400-450	494	550-600	394	530-600		++
Bijeneter <i>Merops apiaster</i>	0		0		3		***	
Draaihals <i>Jynx torquilla</i>	12		9		8		*	—
Middelste Bonte Specht <i>Dendrocopos medius</i>	8	8-10	13		29	30-40	**	
Kuifleeuwerik <i>Galerida cristata</i>	17	30-40	17	30-40	9	20-30		—
Oeverzwaluw <i>Riparia riparia</i>	15 485	16 800	20 507	22 500	20 992	22 500		++
Huiszwaluw <i>Delichon urbica</i>	23 743		28 029		34 909		**	-
Duinpieper <i>Anthus campestris</i>	1		0		0		***	—
Engelse Kwikstaart <i>Motacilla flavissima</i>	4		6		5		*	
Grote Gele Kwikstaart <i>M. cinerea</i>	228		206		313	350-380		+
Rouwkwikstaart <i>M. yarrellii</i>	11		5		7		*	
Noordse Nachtegaal <i>Luscinia luscinia</i>	1		3		1		**	
Paapje <i>Saxicola rubetra</i>	177	300-450	157	250-400	183	250-400		-
Tapuit <i>Oenanthe oenanthe</i>	207	380-420	227	350-450	240	250-275		—
Kramsvogel <i>Turdus pilaris</i>	30		19		32		**	—
Cetti's Zanger <i>Cettia cetti</i>	2		6		10		***	
Graszanger <i>Cisticola juncidis</i>	26		27		27		***	
Grote Karekiet <i>Acrocephalus arundinaceus</i>	173	185-215	150	175-200	130	160-180		-
Orpheusspotvogel <i>Hippolais polyglotta</i>	4		7		1		**	
Grauwe Fitis <i>Phylloscopus trochiloides</i>	1		0		1		***	
Baardman <i>Panurus biarmicus</i>	1313		1328		395		*	-
Taigaboombkruiper <i>Certhia familiaris</i>	42		31		27		*	
Buidelmees <i>Remiz pendulinus</i>	99	120-150	74	100-130	87	110-140		
Grauwe Klauwier <i>Lanius collurio</i>	135	155-175	182	200-225	234	250-275		-
Roek <i>Corvus frugilegus</i>	52 024	57 500	52 006	55 000	49 419	55 000		+
Huiskraai <i>C. splendens</i>	2		2		2		***	
Bonte Kraai <i>C. cornis</i>	1		1		2		**	
Raaf <i>C. corax</i>	76		77		46		**	0
Europese Kanarie <i>Serinus serinus</i>	77		75		82		*	
Grote Kruisbek <i>Loxia pytyopsittacus</i>	0		2		0		**	
Roodmus <i>Carpodacus erythrinus</i>	6		6		2		**	
Ortolaan <i>Emberiza hortulana</i>	2		0		0		***	—
Grauwe Gors <i>Miliaria calandra</i>	18	20-30	11	11-20	14	15-20		—

Een vorige bijdrage in *Limosa* gaf een overzicht van het voorkomen van zeldzame broedvogels en kolonievogels in 2000-02, aansluitend op eerdere rapportages van de afzonderlijke jaren (van Dijk *et al.* 2005a). Dit artikel vat de gegevens van de jaren 2003-05 samen, en volgt grotendeels de opzet van het overzicht 2000-02. Van Dijk *et al.* (2005b, 2006, 2007) geven een uitgebreide bespreking van deze jaren in de be-

treffende jaarrapporten. Hier zijn ook besprekingen te vinden van thema's als natuurontwikkeling en beheer van kwelders en heide, naast informatie over soorten die hieronder niet aan bod komen. Actuele populatietrends en verspreidingskaarten van alle soorten zijn te vinden op www.sovon.nl.

Figuur 1. Weerbeeld in winter/voorjaar 2003-2005. Gegeven zijn gemiddelde temperatuur en neerslag per maand op het weerstation De Bilt, uitgedrukt als de afwijking van de actuele waarde ten opzichte van de lange termijn 1971-2000 (gegevens KNMI, www.knmi.nl). *Weather characteristics (temperature and precipitation) in January-July 2003-2005, expressed as deviation from long-term average 1971-2005.*

METHODE

De wijze waarop gegevens in het veld worden verzameld en later worden geïnterpreteerd is systematisch van opzet en vastgelegd in een handleiding (van Dijk *et al.* 2004). Inventarisaties die door andere instituten worden uitgevoerd en onderdeel vormen van het LSB worden eveneens volgens deze werkwijze uitgevoerd. Bij de hier besproken soorten wordt in principe gestreefd naar een landelijk volledige dekking, een streven dat overigens lang niet altijd wordt gehaald. De dekking is het hoogst bij de kolonievogels, waar tenminste 75% van de landelijke populatie jaarlijks wordt geteld en bij veel soorten zelfs 90% of meer. De ondergrens vormen talrijke en wijd verbreide soorten als Blauwe Reiger, Kokmeeuw, Visdief en Roek. Bij zeldzame soorten bestaat er een groot verschil tussen vogels met een relatief kleine populatie en beperkte verspreiding die intensief worden gevolgd (ook door andere organisaties of werkgroepen; o.a. Purperreiger, Ooievaar, Lepelaar, Blauwe Kiekendief, Grauwe Kiekendief, Slechtvalk, Korhoen, Kwartelkoning, Oehoe, Grauwe Klauwier en Raaf) en soorten die daarvoor net te talrijk (o.a. Nachtzwaluw, Paapje, Baardman) en/of lastig te tellen zijn (Porseleinhoen). Een indicatie van de volledigheid van het onderzoek geeft tabel 1. Voor monitoringdoeleinden hoeft overigens niet steeds de landelijke populatie van een soort volledig in kaart te worden gebracht om toch een betrouwbaar idee te hebben van de aantalsveranderingen. Met behulp van kerngebieden, waartoe ook alle Natura 2000 gebieden behoren, worden trends van zeldzame soorten zonder landelijke dekking op gestandaardiseerde wijze vastgelegd.

Het onderzoek wordt landelijk gecoördineerd door SOVON en is districtgewijs opgezet. De veelal vrijwillige tellers worden aangestuurd door een (eveneens vrijwillige) Districtcoördinator. Voorts wordt gestreefd naar uitwisseling van resultaten met andere instituten, organisaties of particulieren die (regionaal of landelijk) grootschalig telwerk verrichten. Een belangrijke partner in dit verband is het Rijksinstituut voor Kust en Zee (RIKZ), dat inventarisaties van kustbroedvogels in het gehele Deltagebied uitvoert en coördineert (o.a. Meininger *et al.* 2006, Strucker *et al.* 2006). Monitoring in het Waddengebied vormt onderdeel van het trilaterale monitoringprogramma (TMAP) voor de internationale Waddenzee (Koffijberg *et al.* 2006). Een verantwoording van het gebruikte materiaal en een lijst van betrokken tellers, organisaties en instituten is te vinden in de jaarlijkse basisrapporten.

Indexen en trends worden bepaald met het door het CBS ontwikkelde programma TRIM (Trends and Indices for Monitoring data). Ontbrekende jaren in gegevensreeksen worden daarbij bijgeschat op basis van loglineaire Poisson-regressie (van Strien & Pannekoek 1999), zie ook Van Dijk *et al.* (2007) voor details en classificatie van trends.

WEERSOMSTANDIGHEDEN IN 2003-05

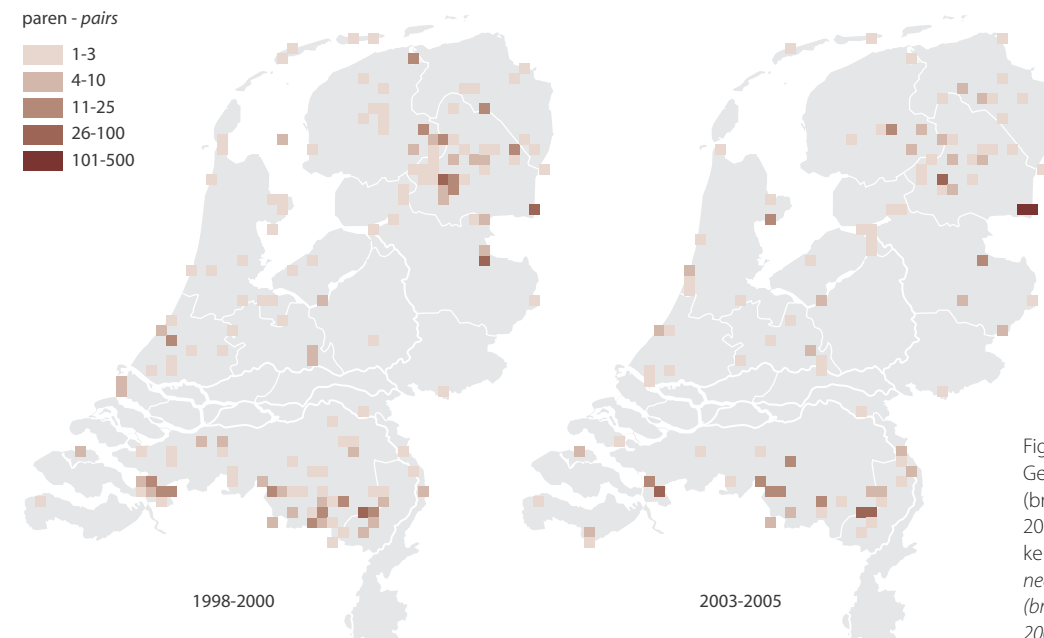
Het winterweer, dat voor sommige vogelsoorten van groot belang is (massale sterfte bij langdurige vorst en/of zware sneeuwval), liet zich overwegend van een milde kant zien. Aan de broedseizoenen van 2003, 2004 en 2005 gingen winters vooraf die in de terminologie van Jansen (1991) als 'normaal', 'zacht' resp. 'vrij zacht' werden geclassificeerd. Hiermee werd de serie (zeer) zachte tot normale winters vanaf 1997/98 voortgezet. Desondanks kenden de winters van 2003/04 (koude-inval rond 1 maart met temperaturen tot -10°C en plaatselijk dun sneeuwlaagje) en 2004/05 (eind februari/begin maart temperatuurval tot -20,7°C en sneeuwdek tot 50 cm in Noordoost-Nederland) een verrassend koel einde. In beide gevallen ging het om een kortstondige vorstperiode; het is aannemelijk dat het effect op de broedvogelstand bij de meeste soorten vrij gering was. Het voorjaar begon in 2003 en 2004 nogal droog, wat in het eerste geval werd gevolgd door een natte meimaand en een periode van buitengewoon droog en warm weer van juni (de op drie na warmste junimaand sinds 1901) tot in augustus (figuur 1). In 2004 was het wisselvalliger, met in juni soms zware buien (23-24 juni) en koel, nat en winderig weer in juli. In 2005 werd een vrij warme aprilmaand gevolgd door ronduit koel weer half mei en sterk variabel weer daarna (hittegolf in tweede helft juni, warm begin van juli maar veel regen daarna). Grootschalige overstromingen van kwelders in het Waddengebied, door aanlandige wind en opgestuwd water,

traden op in 2003 (2-5 april, te vroeg om veel effect te hebben op broedvogels, en 21-24 juni; o.a. legsels en kuikens van Lepelaar en sterns weggespoeld) en 2004 (23-24 juni). In 2005 traden dergelijke problemen niet op binnen de voor broedvogels relevante periode.

RESULTATEN

Futen tot en met reigers

Met 8-13 paren consolideerde de *Roodhalsfuut* het relatief hoge niveau van de voorgaande jaren; het aantal van 13 paren in 2003 vormde zelfs het hoogste ooit in ons land vastgesteld. Bijna tweederde van alle broedgevallen concentreerde zich op één locatie, Diependal Dr; van enige uitbreiding van het areaal is dus geen sprake. Bij de *Geoorde Fuut* piekten de aantallen eveneens in 2003 (rond 550 paren), maar zakten ze vervolgens met bijna een kwart in de beide volgende jaren. Ook op dat niveau (400-450 paren) is de populatie echter nog steeds aanmerkelijk groter dan tot 2000 het geval was (in topjaren tot 300 paren, meestal veel minder). Verschillende gebieden oefenen pas recent grote aantrekkingskracht uit op deze soort, zowel op de zandgronden (Bargerveen Dr: 150 paren in 2005) als daarbuiten (Markiezaatsmeer NBr: 25 paren in 2003). Tegelijkertijd zijn de aantallen in meer traditionele bolwerken als de Brabantse Wal en de Groote Peel (82 en 66 paren in 2003 resp. 2004) sterk gestegen of bereikten ze de bovengrens van wat tot nu toe gangbaar was. De ontwikkeling van de Vlaamse broedpopulatie, grotendeels gehuisvest in de grensstreek met Nederland, vertoont grote overeenkomsten met de onze (Vermeersch *et al.* 2006).

Figuur 2. Verspreiding van Geoorde Fuut in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Black-necked Grebe in 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

Het aantal *Aalscholvers* fluctueert tegenwoordig op hoog niveau (rond 23 000 paren). Alleen kolonies in het Waddengebied laten nog groei zien; elders raken de grote kolonies in toenemende mate versplinterd. Zo verhuisde een deel van de kolonie bij Enkhuizen naar het nieuwe eilandje De Kreupel in het IJsselmeer bij Medemblik. De tendens naar méér, maar kleinere kolonies wordt overigens ook bij enkele andere koloniebroedvogels vastgesteld, zoals Blauwe Reiger en Roek. De *Roerdomp* werd het best onderzocht in 2003 (van Turnhout *et al.* 2006a). Op basis van de 279 getelde paren in dat jaar waren er minimaal 290-320 aanwezig in Nederland, wellicht zelfs aanzienlijk meer (schatting 335-375) indien rekening wordt gehouden met trefkans en onderzoeksinspanning. Kleinere aantallen in 2004 en 2005 hebben mogelijk deels te maken met verminderde telinspanning, maar vermoedelijk vooral ook met droogte (effect van zomer 2003) en wellicht ook late koudeperiodes (beide winters). De Oostvaardersplassen en De Wieden Ov tekenen met rond 50 resp. 30 paren voor de belangrijkste concentraties. De *Woudaap*, die lange tijd op uitsterven leek af te stevenen, handhaaft zich op laag niveau. De 15-16 jaarlijks vastgestelde territoria zullen incompleet zijn door de lastige inventariseerbaarheid van deze nachtvogel. Het is niet uitgesloten dat een (aanzienlijk?) deel van de vastgestelde territoria door ongepaarde mannen wordt ingenomen. Toch komt de soort nog jaarlijks met zekerheid tot broeden, soms zelfs op onverwachte locaties zoals in 2003 nabij Rotterdam en in het Westland ZH. Het merendeel van de getelde *Kwakken* bestaat uit (afstammelingen van) losgelaten vogels uit Artis Amsterdam (22, 22 resp. 10 paren in 2003-05) en Avifauna bij Alphen aan de Rijn ZH (3, 7 resp. 5 paren).

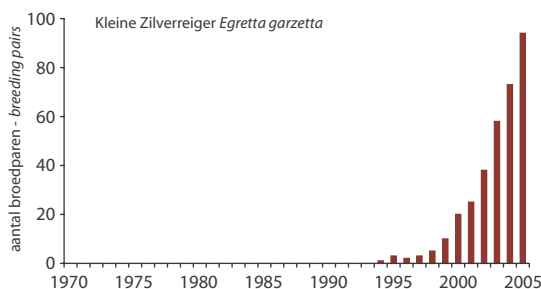
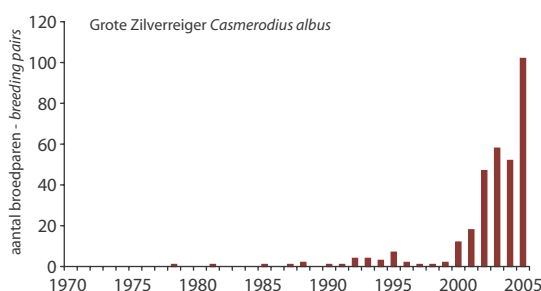
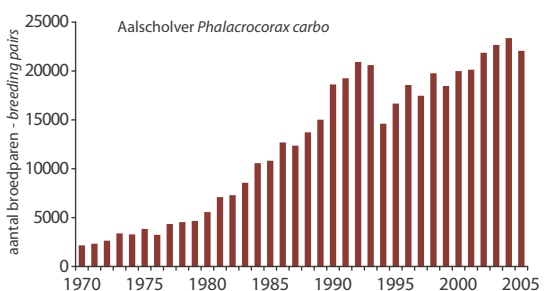
Harvey van Diek

Niet eerder werden in ons land zoveel Geoorde Futen geteld als in 2003. Hatertse Vennen, april 2007. *Numbers of Black-necked Grebe peaked in 2003.*

Dergelijke vogels duiken ook elders in Nederland op, getuige de jarenlange aanwezigheid van een in Artis geringde (en gepaarde) Kwak bij Lopik Ut. Bij twee zekere broedgevallen in 2003 in een reigerkolonie bij Liessel NBr ging het mis-schien om 'echt wilde' vogels.

Bij de opmars van de *Kleine Zilverreiger* (toenemend tot 94 paren in 2005) speelt het Quackjeswater op Voorne een prominente rol (max. 43 paren), naast structurele vestigingen in de Oostvaardersplassen, de Braakman Zld en op Schier-

monnikoog (max. 25, 17 resp. 10 paren). De eveneens sterk toenemende *Grote Zilverreiger* blijft als broedvogel voorals-nog vrijwel beperkt tot de Oostvaardersplassen (max. 97 paren in 2005). Daarbuiten werden broedgevallen alleen vast-gesteld in de hoogwaterzone van De Wieden Ov (max. 8 paren in 2004), terwijl broeden werd vermoed in het Lau-wersmeer. Overzomerende vogels in andere wetlands sug-geren een op handen zijnde uitbreiding. De stand van de *Blauwe Reiger* schommelt sinds begin jaren negentig rond 12 500 paren. Van een krachtige toename is geen sprake, on-

Figuur 3. Trends in aantallen broedparen van Aalscholver, Kleine Zilverreiger en Grote Zilverreiger. Blanco jaren bij zilverreigers geven nultellingen weer. *Trend in number of breeding pairs in Great Cormorant, Little Egret and Great Egret. Note that in years without numbers both egrets were not breeding.*

danks een lange serie zachte winters. Een koudeperiode in de winter 2002/03 zorgde zowaar voor een kleine inzinking (-7% op landelijk niveau), die echter in volgende jaren vlot werd gecompenseerd. Gerekend vanaf 1990 is het aantal kolonies in Nederland sterk gegroeid (van 334 naar 474), maar komt broeden in grote kolonies steeds minder voor. In 1990 waren er nog 11 kolonies van 170-312 nesten, in 2005 telde de grootste kolonie slechts 169 nesten. De versplintering van kolonies werd in vrijwel het hele land vastgesteld, met uitzondering van de drie noordoostelijke provincies. Hier bleven aantallen kolonies en gemiddeld aantal nesten per kolonie nagenoeg onveranderd. *Purperreigers* namen toe, in lijn met voorgaande jaren, van 450 naar 560 paren, een niveau dat sinds 1980 niet meer was gehaald. Friesland en Noordwest-Overijssel vormen een uitzondering op deze trend, de soort verliest in deze regio's steeds meer terrein. Duidelijk beter is de situatie in West-Nederland, waaronder de grootste kolonie in de Zouweboezem bij Ameide ZH (157 nesten in 2005). Gebrek aan nestgelegenheid lijkt overigens een nijpender probleem voor deze reiger te zijn dan foeraagemogelijkheden (van der Winden & van Horssen 2001).

Ooievaars blijven het goed doen en namen toe naar 560 paren in 2005. In de drie besproken jaren vlogen ruim 2200 jongen uit. De populatie *Lepelaars* schommelde tussen 1300 en 1750 paren. Het aantal van 1300 paar in 2003 vormde een trendbreuk (afname 13% t.o.v. 2002) op de aanhoudende groei, veroorzaakt door droogte in het voorjaar in Zuid-Europa en verminderde recrutering van onvolwassen dieren (Overdijk & Horn 2005). Het huidige populatieniveau is overigens een verdubbeling ten opzichte van midden jaren negentig! Inmiddels heeft de soort vanuit Nederland ook grote delen van het Waddengebied in Duitsland gekoloniseerd (Overdijk & Horn 2005). De vastgestelde aantallen van een recent gevestigde exoot, de *Heilige Ibis*, zijn tot nu toe nog bescheiden (4-10 paren, uitsluitend Botshol NH en soms Avifauna bij Alphen aan de Rijn ZH). Gezien de bloeiende, goed reproducerende populatie in West-Frankrijk (1100 paren in 2005; Yésou *et al.* 2006), zou er wel eens een kentering kunnen optreden in het Nederlandse voorkomen.

Zwanen tot en met eenden

Min of meer onverwacht was het eerste broedgeval van een *Wilde Zwaan* in Nederland, in 2005 in Zuidwest-Drenthe. Het zeslegsels leverde vier kuikens op die echter voortijdig verdwenen (van Dijk 2006). Het broedgeval past binnen de toename en zuidwaartse uitbreiding van het broedareaal in Noord- en Midden-Europa. De broedplaats in Drenthe bleek bovendien qua habitat en voedsel goed aan te sluiten bij de noordelijke broedgebieden. Om de problematiek rond *overzomerende ganzen* in kaart te brengen, werd in 2005 speciale aandacht besteed aan broedende ganzen (van der Jeugd *et*

al. 2006, Voslamber *et al.* 2007). Naast een nieuwe schatting van Grauwe Ganzen (25 000 paren!) en Brandganzen (6000, jaarlijkse populatiegroei van 46% sinds vestiging in 1982) leverde het veel informatie op over het voorkomen van exoten. Daaruit blijkt dat de voorheen doorgegeven aantallen bij verschillende sterk toegenomen soorten steeds verder uit de pas lopen met de werkelijkheid; let in dit verband op de in 2003 en 2004 gemelde aantallen (tabel 1). Zo bedroeg het aantal in deze jaren gemelde Grote Canadese Ganzen maar een kwart van wat er in Nederland blijkt te zitten. Ook bij de Kolgans zorgde de speciale kartering in 2005 voor aanzienlijk grotere aantallen, mede omdat nu niet alleen succesvolle paren, maar ook aanwezige vogels zonder broedsel werden meegenomen. Van de overige soorten is de Soepgans de talrijkste (tenminste 5000 paren); Zwaangans (150) en Indische Gans (100-125) zijn beduidend schaarser en komen erg geconcentreerd voor. De documentatie van (mogelijk) broedende Smienten en Pijlstaarten laat ernstig te wensen over. De status van de doorgegeven gevallen (22-30 resp. 5-36 paren) is daardoor moeilijk te duiden, laat staan voldoende om de jaarlijkse fluctuaties te verklaren. De *Krooneend* zet zijn opmars voort en heeft inmiddels de drempel van 200 paren overschreden. De forse aantallen in de Vinkeveense Plassen stabiliseren zich rond 120 paren (echter geen gegevens uit 2005), terwijl in de Randmeren gaandeweg een tweede bastion ontstaat (rond 60 paren in 2005, concentratie op het Drontermeer). De *Witoogeend* wordt tegenwoordig amper meer gemeld in het broedseizoen. Incidenteel gaat het om een baltsend paar (Nieuwkoop ZH 2003), vaker echter om solitaire vogels die interesse tonen in Kuif- of Tafeleenden (in 2003 in de Engbertsdijkswateren en De Wieden Ov). Het blijft onduidelijk hoeveel *Brilduikers* er tegenwoordig in ons land broeden. De 1-3 jaarlijkse gevallen stammen meestal uit Overijssel (Ijsseldal, in 2003 ook Ketelmeer), incidenteel elders (Swalmen Lb 2003).

Eiders doen het in de westelijke Waddenzee aanzienlijk slechter dan in de oostelijke, waar de stand – parallel aan het herstel van lokale mosselbanken – na enkele magere jaren weer wat aantrekt (Ens *et al.* 2006). De aanvankelijk positieve trend bij de *Middelste Zaagbek* is recent omgebogen. De 14-19 paren die jaarlijks in het Deltagebied worden gevonden bedragen maar de helft van de aantallen rond de eeuwwisseling, al is het bij deze soort lastig om de meldingen te beoordelen (veelal worden alleen vrouwtjes met jongen opgemerkt dan wel doorgegeven). De bescheiden vestiging in het Waddengebied houdt vooralsnog stand. Hoewel Middelste Zaagbekken op Griend jaarlijks met zekerheid broeden, worden er nooit grote jongen gezien. Blijkbaar trekken vrouwtjes met jongen naar elders of vindt hoge mortaliteit onder de kuikens plaats (Lutterop & Kasemir 2006). *Rosse Stekelstaarten* worden mondjesmaat vastge-

steld (1-4 zekere en 2-7 mogelijke broedgevallen per jaar). De samenscholing tot 35 overwinteraars in 2004/05 op de Starrevaart ZH vormde de aanloop tot een viertal broedgevallen hier in het daaropvolgende broedseizoen.

Roofvogels

Enigszins tegen de verwachting in kon de *Visarend*, na late nestbouw in 2002 die niet in een broedgeval resulteerde, nog niet definitief als broedvogel worden bijgeschreven. In de Oostvaardersplassen hield zich in 2003 en 2004 een paar op bij een aangeboden kunstnest, maar kwam er niet tot broeden. Intrigerende waarnemingen in de Randmeren in 2004 van 1-3 aanwezige vogels die prooien overdroegen en potentieel geschikte locaties bezochten, gaven aanleiding tot nauwkeurig onderzoek, maar dit bracht geen zeker broedgeval aan het licht (Deuzeman 2004). Ook de *Zwarte Wouw*, waarvoor ons land met zijn vele wateren en moerasbosjes zo geschikt lijkt, broedde niet met zekerheid. Een met nestmateriaal rondvliegend paartje in de Gelderse Poort (2005) verdween weer na korte tijd. De vestiging van de *Slechtvalk*, daarentegen, zette door. De Werkgroep Slechtvalk Nederland stelde 17, 26 resp. 24 paren vast die in totaal 92 jongen tot uitvliegen brachten. De recente uitbreiding vond vooral plaats in West- en Zuidwest-Nederland.

Van de kiekendieven boert de *Blauwe Kiekendief* het slechtst. De populatie viel terug tot 50 paren in 2005, een dieptepunt sinds de jaren zestig (top in begin jaren negentig met 130 paren). In het Waddengebied, traditioneel van eminent belang voor deze soort, vielen de aantallen in voormalige bolwerken als Terschelling en Ameland sterk terug, terwijl ze zich op Texel handhaafden (21 paren in 2005 en daarmee sinds midden jaren negentig stabiel; op Terschelling echter in dezelfde periode teruggevallen van 45 naar 16 paren). Onderzoek bracht aan het licht dat het aantal uitvliegende jongen per nest lager is dan in de jaren tachtig, dat het aandeel (jonge) konijnen en Fazanten in het voedselspectrum sterk is teruggevallen en dat er binnen de eilanden weinig uitwisseling van broedvogels plaatsvindt (Klaassen *et al.* 2006). De kleine populatie *Grauwe Kiekendieven* doet het naar verhouding beter (35-40 paren, stabiel), maar blijft grotendeels opgesloten in zijn Oost-Groningse bolwerk en is daar sterk afhankelijk van beschermingsactiviteiten rond het nest (Trierweiler *et al.* 2006). De *Bruine Kiekendief* heeft een fase van populatiegroei achter zich gelaten, ook in regio's waar hij het tot voor kort goed deed, zoals het Wadden- en Deltagebied (al ontspringen hier sommige gebieden tot nu toe de dans, zoals Texel, Zuid-Beveland en het Markiezaatsmeer). Medewerkers van de Werkgroep Roofvogels Nederland stelden vast dat het mannenoverschot onder nestjongen gaandeweg verdwijnt, wat in verband staat met het uitdoven van de eerdere populatiegroei (Bijlsma 2005).

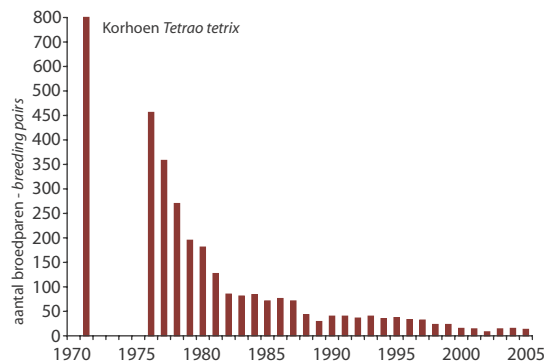
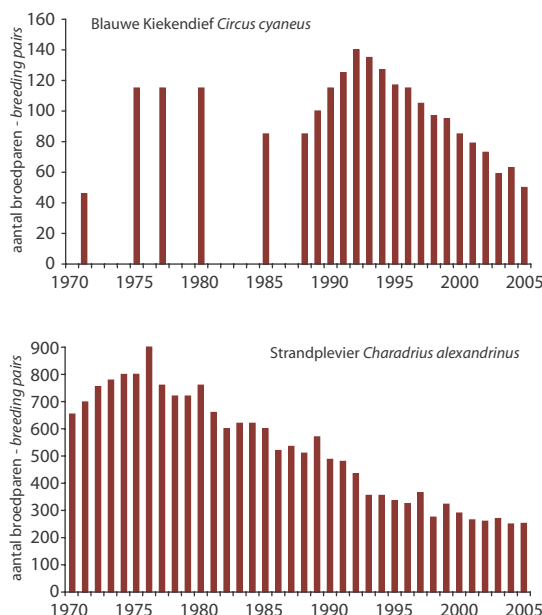
Korhoen tot en met Kraanvogel

De restpopulatie *Korhoenders* op de Sallandse Heuvelrug vertoonde enige veerkracht na de onheilspellende inzinking in 2002 (8 hanen, in de drie volgende jaren waren het er 14, 15 resp. 13), maar blijft erg kwetsbaar. Plannen tot uitzet op de Veluwe werden publiekelijk bekritiseerd en lijken ook weinig kans van slagen te hebben zolang de leefmogelijkheden niet grootschalig, drastisch en blijvend verbeteren. De gemelde aantallen *Porseleinhoentjes* waren mager, wat een gevolg is van onvoldoende onderzoek in enkele belangrijke gebieden en ongunstige waterstanden in het late voorjaar. Relatief grote aantallen werden bekend uit de Oostvaardersplassen en de nieuw ontwikkelde moerassen in De Wieden Ov (in beide gebieden maxima rond 30 territoria). De Wieden vormde ook de bakermat van de meeste gemelde *Klein Waterhoenders* (14 van in totaal 20 territoria in 2003-05), maar het betreft gevallen die niet door de CDNA werden beoordeeld. Voor het *Kleinst Waterhoen* was 2005 het verreweg beste jaar met 10 territoria (6 beoordeeld en aanvaard door CDNA). De vogels vestigden zich in nieuw ontwikkelde moerasnatuur; het droge voorjaar in Spanje leidde mogelijk tot enige noordwaartse verplaatsingen. Succesvolle broedgevallen werden vastgesteld bij Loosdrecht en Naarden NH (van Beusekom 2005).

De in 1997 begonnen opleving van de *Kwartelkoning* zette door tot in 2003. Van de 530-570 territoria in dat jaar, dat met 1998 en 2000 het grootste aantal van de laatste drie decennia opleverde, verbleef 38% in het Oldambt Gr en 25% in de uiterwaarden van IJssel, Rijn en Waal. In beide volgende jaren vielen de getelde aantallen, ondanks speciaal landelijk onderzoek, terug tot een kwart. Tegelijk was er ook een afname in omringende landen, zodat het aannemelijk is dat deze inzinking samenhangt met veranderingen op populatieschaal. Opvallend genoeg deelde het IJsseldal minder in de malaise. Hier worden al vanaf 1998 maatregelen getroffen om de broedplaatsen te beschermen (landelijk was dat pas vanaf 2003 het geval), en lijkt de populatie zich min of meer autonoom te ontwikkelen (Schoppers & Koffijberg 2006). De vestiging van *Kraanvogels* in het Fochteloërveen is inmiddels structureel: jaarlijks kwamen twee paren tot broeden die in totaal acht jongen grootbrachten (Feenstra 2005). Elders, waaronder in Zuidwest-Drenthe, overzomerden Kraanvogels die af en toe baltsten maar (nog?) geen broedpoging ondernamen. In Duitsland broeden Kraanvogels steeds dichterbij de Nederlandse grens, zodat verdere uitbreiding in Nederland niet ondenkbeeldig is.

Steltlopers

Het enige jaar waarin noemenswaardige aantallen *Steltkluten* tot broeden kwamen, was 2005. Zoals gebruike-

Figuur 4. Trends in aantallen broedparen van Blauwe Kiekendief, Korhoen en Strandplevier. Blanco jaren: geen gegevens. *Trend in number of breeding pairs in Hen Harrier, Black Grouse and Kentish Plover. Years without numbers: no data.*

lijk kende de verspreiding een zwaartepunt in het Deltagebied en vooral Zeeuws-Vlaanderen. De negen nesten hier (op een landelijk totaal van 18), voornamelijk gevestigd op nieuw aangelegde eilandjes, leverden vanwege slecht weer en vertrapping door vee slechts twee uitvliegende jongen op (Wieland 2006). De aanhoudende populatiedaling bij de *Kluut* komt vooral op conto van de Groningse Waddenkust, waar de aantallen in vijf jaar tijds ongeveer halveerden. De afname treft zowel de kwelders en landaanwinningsswerken aan de noordkust, als de Dollard en omgeving. De grote kolonie van Polder Breebaart (Dollard) nam af van 824 paar in 2003 naar 145 paar in 2005. De kleine populatie op de Waddeneilanden is stabiel maar heeft gewoonlijk slechte broedresultaten (Willems *et al.* 2005). In de Duitse Waddenzee neemt de soort af in Niedersachsen, maar is hij stabiel in Schleswig-Holstein (Koffijberg *et al.* 2006). De aantallen in het Deltagebied veranderden weinig, maar het broedsucces is er laag, in ieder geval in de grote kolonies (Meininger *et al.* 2006).

Landelijk gezien blijven de aantallen *Bontbekplevieren* de laatste jaren min of meer gelijk. In het IJsselmeergebied wordt de vestiging van relatief grote aantallen bevorderd door de aanleg van eilanden in de IJsselmonding (38 paren in 2004) en bij Medemblik (26 in 2005). Dergelijke maatregelen bieden de *Strandplevier* maar mondjesmaat soelaas (totaal 5 paren in 2004 op kunstmatige eilanden in IJsselmeergebied). De landelijke populatie lijkt na een lange periode van achteruitgang wat te stabiliseren, maar het is onzeker of het om een structurele ontwikkeling gaat. In ieder geval is het niet hoopgevend dat Strandplevieren in de Delta, goed voor bijna 90% van de landelijke aantallen, maar weinig jongen produceren (gemiddeld 0,31/paar in 2000-04; Meininger *et al.* 2006). Zo mogelijk nog slechter zijn de perspectie-

ven van de *Kemphaan*, waarvan er tegenwoordig maar enkele tientallen per jaar worden gemeld, vrijwel uitsluitend in Noord-Holland en Friesland.

De gemelde aantallen *Oeverlopers* zijn voor huidige begrippen normaal. Van de in totaal 32 doorgegeven paren zaten er 14 langs de rivieren. Zekere broedgevallen ver van stromend water vonden plaats op industrieterrein Tradeportwest bij Venlo (2003) en in de Akerdijkse Plassen bij Delft (2004). Nieuw aangelegde eilandjes in het Ketelmeer trokken in 2005 zeven paren aan. Onverwacht, ook qua locatie (niet een groot hoogveengebied in Oost-Nederland maar een geïsoleerde en vrij kleine plas in het laagveengebied van Zuid-Holland), was het eerste zekere broedgeval van een Bosruiter sinds 1936. De Akerdijkse Plassen vormden het decor van deze bijzondere gebeurtenis die één vliegvlug jong opleverde (Teunissen 2005).

Meeuwen en sterns

In 2002 leidde het verkassen van grote aantallen *Zwartkopmeeuwen* van het Deltagebied naar broedplaatsen net over de grens met België tot een reductie met driekwart van de Nederlandse populatie. Deze ontwikkeling bleek echter niet stand te houden; in de navolgende jaren raakten de kolonies in het Deltagebied weer snel bezet, met de grootste vestigingen in het Haringvliet en Volkerakmeer (o.a. 546 paren op de Slijkplaat in 2004). Opvallend genoeg begint het verschil in broedsucces met de *Kokmeeuw* (*Zwartkopmeeuwen* hadden consequent een beter broedsucces) te verminderen (Meininger *et al.* 2006). De aanleg van nieuwe eilanden in het IJsselmeergebied trekt ook *Zwartkopmeeuwen* aan (max. 35 paren), maar grotere aantallen buiten het Deltagebied blijven naar verhouding schaars. De afname van *Kokmeeuwen* zet nog steeds door.

Ringaflezingen tonen aan dat broedvogels van de Fries-Groningse kust zich recent deels verplaatsten naar Griend, wat enig licht werpt op de toename aldaar (max. 33 690 paren in 2004) en de parallelle afname op het vasteland. Griend is tegenwoordig ook zowat de enige kolonie in ons land waar voldoende jongen worden geproduceerd (Willems *et al.* 2005). In het binnenland zorgt terreinbeheer soms voor opbloeiende aantallen (Bargerveen en Groote Peel, na verhoging van de waterstand), maar is de soort toch op lang bezette broedplaatsen veelal verdwenen.

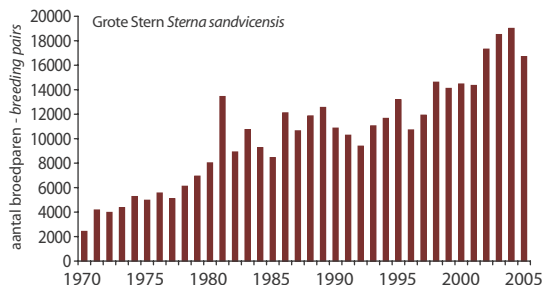
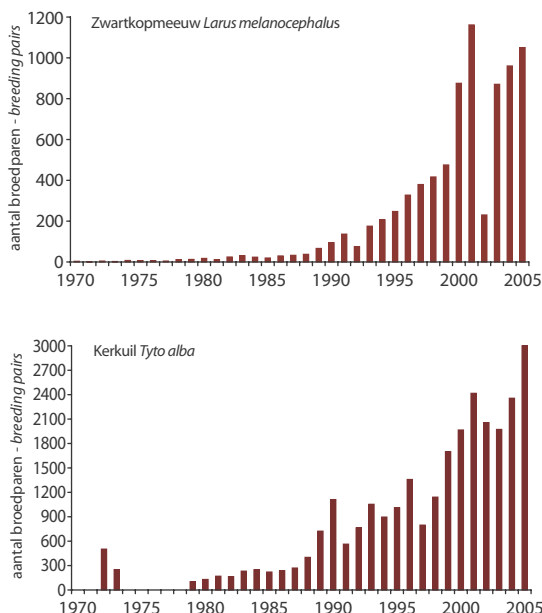
Er leek maar geen einde te komen aan de toename van *Kleine Mantelmeeuwen*. Terwijl Stormmeeuw en Zilvermeeuw sinds 1990 met 20 resp. 30% afnamen, vervijfvoudigde de populatie *Kleine Mantelmeeuwen* in dezelfde periode. Inmiddels lijkt een plafond bereikt, want de aantallen stakten in 2005 rond 90 000 paren. In enkele grote kolonies in vooral het Deltagebied namen ze zelfs wat af. Daar staat tegenover dat de vestiging bij IJmuiden (Corus-terrein en sluizen) verder groeide (2376 paren in 2004). Van de *zeldzame meeuwen* is de status wisselend. Er werden in 2003-05 geen zekere broedgevallen van Dwergmeeuwen geconstateerd (wel twee verdachte paren in het IJsselmeergebied in 2004), terwijl de gegevens van de Geelpootmeeuw fragmentarisch zijn (Maasvlakte/Europoort; bij IJmuiden wordt de soort overigens goed gevolgd). De Grote Mantelmeeuw heeft zich ondertussen goed gevestigd in Nederland. De in totaal 76 vastgestelde paren waren verdeeld over het

Deltagebied (47%), Waddengebied (29%) en IJsselmeergebied (24%). Drieteenmeeuwen blijken de platforms op het Nederlandse Continentaal Plat nog steeds te waarderen. Een telling van twee platforms 65 km NNW van Texel in 2005 leverde 47 nesten op (Camphuysen & de Vreeze 2005). *Grote Sterns* floreerden vooral in 2003 (18 500 paren, grootste aantal gerekend vanaf 1990) terwijl de aantallen in de andere jaren op een meer gangbaar niveau lagen (ruim 16 000 paar). Naast de jaarlijks bezette kolonies waren er ook nieuwe vestigingen, zowel in het Waddengebied (Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog, max. 1546 resp. 150 en 30 paren) als het Deltagebied (binnendijkse vestiging van 550 paren bij Serooskerke). Een terugval in Grevelingenmeer en Westerschelde werd deels veroorzaakt door verplaatsingen naar Zeebrugge in Vlaanderen. Landelijk bleven de aantallen *Visdieven* schommelen rond 18 000 paren, wat voor huidige begrippen normaal is. Het meest opvallend was de vestiging van belangwekkende kolonies op kunstmatige eilanden in het IJsselmeer zoals De Kreupel bij Medemblik (met 3700 paren in 2005 in dat jaar de grootste kolonie van Nederland), de Kinseldam bij Amsterdam (830 paren) en IJsseloog in het Ketelmeer (500 paren). *Noordse Sterns*, in ons land aan de uiterste rand van hun verspreidingsgebied en altijd onderhevig aan opvallende fluctuaties, vertonen sinds de eeuwwisseling een afname. De 1070 paren in 2004 vormden een dieptepunt in de reeks sinds 1991. In de overige jaren lagen de aantallen hoger (1430-1690 paren), maar nog altijd een stuk beneden het niveau van eind jaren negentig (tot 2300

Arie Ouwerkerk

Dwergsterns beleefden in 2003-04 de beste jaren van de laatste 25 jaar. *The population of Little Tern in 2003-04 was the highest recorded in the past 25 years.*

Figuur 5. Trends in aantallen broedparen van Zwartkopmeeuw, Grote Stern en Kerkuil. Blanco jaren: geen gegevens. Trend in number of breeding pairs in Mediterranean Gull, Sandwich Tern and Barn Owl. Years without numbers: no data.

paren). Beter deed het de *Dwergstern*, waarvan de 510-550 paren in 2003-04 tot de beste jaren van de afgelopen kwart eeuw behoorden. Pogingen om broedvogels in het Waddengebied (overigens van veel minder betekenis voor deze soort dan het Deltagebied) meer bescherming tegen recreanten te bieden, kenden nog de nodige kinderziekten. Dat de nieuw aangelegde eilanden in het IJsselmeer jaarlijks enkele paren broedgelegenheid bieden, is op landelijk niveau van weinig belang maar toch vermeldenswaard, aangezien broedgevallen hier al lange tijd niet meer werden vastgesteld. *Zwarte Sterns* zijn momenteel stabiel, na jarenlange afname. De rond 1200 paren tellende populatie is tegenwoordig grotendeels geconcentreerd in Noordwest-Overijssel (De Wieden), de Gelderse Poort en de Krimpenerwaard. In relatief goede jaren blijken veel sterns in bestaande grote kolonies te broeden, terwijl magere jaren fragmentatie te zien geven. Curieus was een *Witvleugelstern* die in mei 2003 en 2005 rondhing bij Zwarte Sterns in Cellemuiden Ov, en hiermee probeerde te paren. Op het Balgzand bij Den Helder werden in 2005 voor het eerst sinds 1958 aanwijzingen gevonden voor broedende *Lachsterns* in Nederland. De vogels bouwden een nest (26 mei), werden vervolgens op een andere plek in broedhouding gezien (2 juni), vertoonden voedseloverdracht en broedaflossing (tot 7 juni), maar brachten vermoedelijk geen jongen groot.

Uilen tot en met spechten

Begunstigd door een oplevende muizenstand leverden 2004 en 2005 aantallen *Kerkuilen* op die in geen tientallen jaren meer waren gehaald (schatting 3000 paren in 2005). Vooral in 2004 gingen veel paren over tot een tweede broedsel en werden zelfs enkele derde broedsels vastgesteld (Kerkuilenwerkgroep Nederland; www.uilen.org). Friesland, Drenthe, Overijssel en Noord-Brabant huisvesten ieder 10-

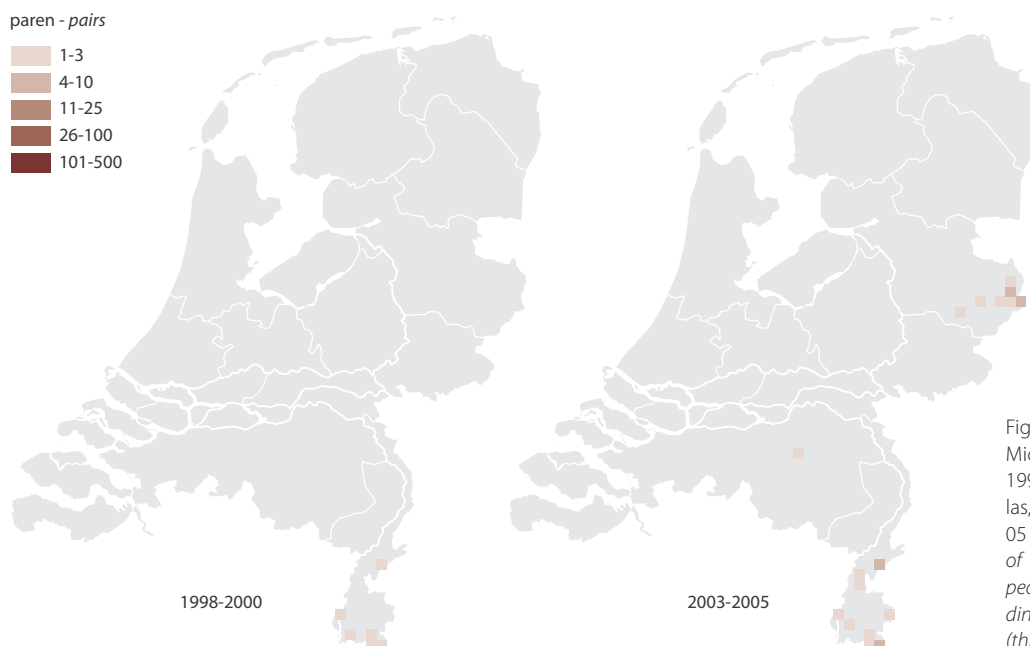
20% van de landelijke populatie. De *Oehoe* nestelde jaarlijks in 2-5 paren in Limburg (Voskamp 2004), terwijl ook de broedplaats in de Achterhoek een aaneengesloten bezetting kende. Bijna tweederde van de geschrompelde populatie Nederlandse *Velduilen* broedt tegenwoordig op Texel en Terschelling. De overige paren nestelen vooral op de overige Waddeneilanden (inmiddels echter zo goed als verdwenen van voormalig bolwerk Ameland), terwijl de broedplaatsen op het vasteland meestal incidenteel worden bezet (uitzondering Eemshaven Gr en mogelijk Schiphol).

De gestage groei van het aantal broedende *Nachtzwaluwen* sinds begin jaren negentig leidde inmiddels tot een verdubbeling van de landelijke populatie. De toename is vooral markant benoorden de Grote Rivieren; in Limburg en Noord-Brabant zijn de aantallen stabiel. Ook in omringende landen (Verenigd Koninkrijk, Vlaanderen, Nedersaksen) vertonen de aantallen een opmerkelijke groei – of beter: deelherstel na eerdere afname – waarvan de oorzaken tot dusverre niet duidelijk zijn. Bij de *IJsvogel* ligt dat meer voor de hand. Het uitblijven van strenge winters en gunstige maatregelen tot beekherstel en zuivering van oppervlaktewateren spelen deze soort in de kaart. Overigens zorgde een vorstperiode begin 2003 voor een landelijke afname met 25%, met name in de lage delen van het land (op de hogere gronden was er amper iets aan de hand), en misschien extra geprononceerd omdat hij volgde op enkele topjaren.

Na eerdere gevallen in 1964, 1965, 1983 en 2002 kwam het ook in 2005 tot succesvolle broedgevallen van *Bijeneters* (van der Spek 2006). Drie paren in Solleveld ZH produceerden 11 jongen (Berkelder *et al.* 2006). Ook in Vlaanderen kwamen in hetzelfde jaar drie paren met succes tot broeden (acht jongen). De soort nestelt er sinds 2002 jaarlijks in 3-7 paren (Vermeersch *et al.* 2006).

paren - pairs

- 1-3
- 4-10
- 11-25
- 26-100
- 101-500

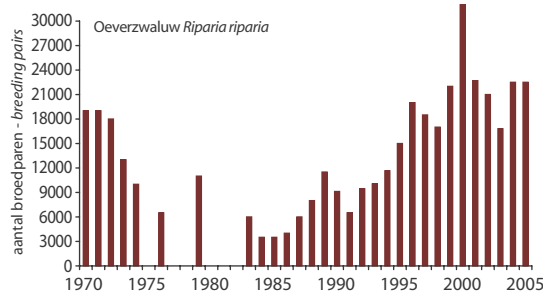
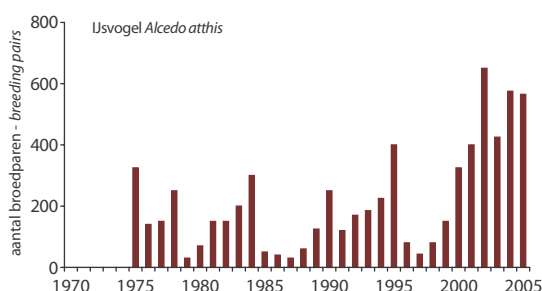

Figuur 6. Verspreiding van Middelste Bonte Specht in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Middle Spotted Woodpecker in 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

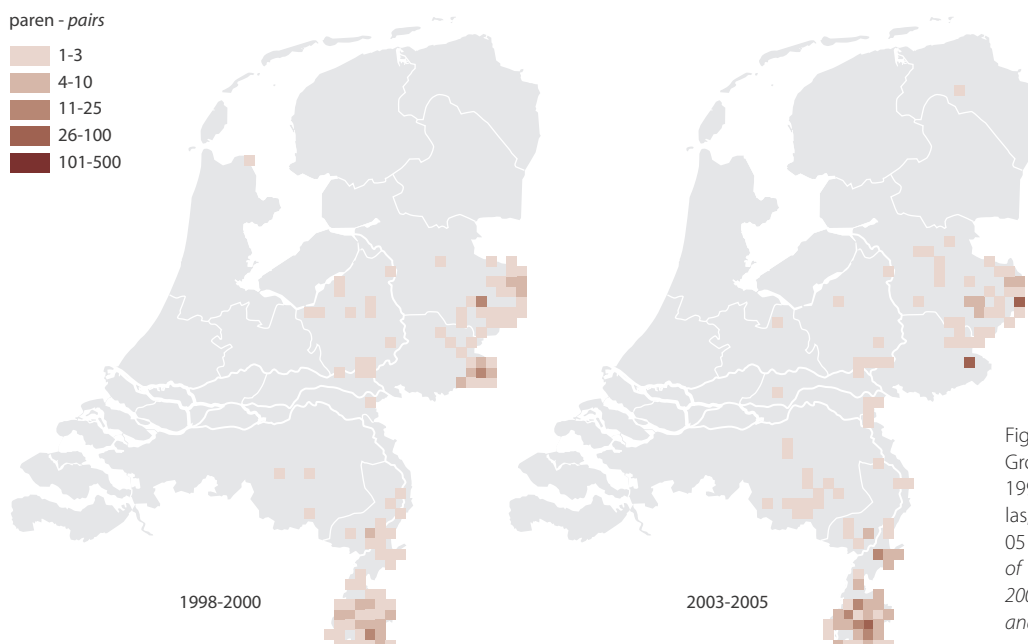
Het broedvoorkomen van de *Draaihals* begint ongrijpbaar te worden, mede door het ontbreken van informatie uit essentiële gebieden. Niettemin wijst het schamele aantal losse meldingen op een schaars en vermoedelijk afnemend voorkomen. Nederland treedt daarmee in het voetspoor van Vlaanderen, waar de soort inmiddels onregelmatig broedt (Vermeersch *et al.* 2006). Veel gunstiger zijn de perspectieven van de *Middelste Bonte Specht*. Het aantal vastgestelde territoria nam duidelijk toe (van 8 naar 29 in 2003-05) en het broedgebied, aanvankelijk beperkt tot de zuidelijke helft van Limburg, breidde zich uit met Twente. Gezien de aantallen hier (8-13 paren in 2005) is het voorkomen van deze lastig te inventariseren specht er in eerdere jaren onderschat (de By & Derks 2005). De vestiging in Twente zal vermoedelijk vanuit Duitsland hebben plaatsgevonden, terwijl het eerste broedgeval in Noord-Brabant (2005, Boxtel) eerder moet worden toegeschreven aan uitbreiding in Vlaanderen (vestiging in 1999, 51 paren in 2005; Vermeersch *et al.* 2006) of Limburg (Bakhuizen *et al.* 2006).

Leeuweriken tot en met lijsters

Het aantal *Kuifleeuweriken* dat wordt doorgegeven nadert langzaam het nulpunt. Eén voor één doven de reeds sterk versplinterde laatste kernen uit. Het uitsterfmoment is bij de *Duinpieper* reeds bereikt: afgezien van een eenmalig zingende vogel op het Harskampse Zand (2003), was er geen enkele aanwijzing dat deze soort nog in Nederland broedt. De dichtstbijzijnde broedgebieden liggen in Midden-Frankrijk en Midden-Duitsland. Na enkele topjaren maakte de *Oeverzwaluw* in 2003 een duikeling (afname met 47%) waarvan hij zich in de beide volgende jaren deels herstelde, mede dankzij een natte winter in de Sahel en een mooie zomer in eigen land. Gerekend vanaf midden jaren tachtig is de soort het sterkst vooruitgegaan in de klei- en laagveengebieden van Laag-Nederland, maar onderging hij hier ook de hevigste terugslag. De *Grote Gele Kwikstaart* handhaafde het hoge niveau van de vorige jaren en blijft daarmee aan de bovengrens van wat in Nederland gebruikelijk is. In Twente namen de aantallen nog wat toe, wat bevorderd werd door het op-

Figuur 7. Trends in aantallen broedparen van Usvogel en Oeverzwaluw. Blanco jaren: geen gegevens. *Trend in number of breeding pairs in Common Kingfisher and Sand Martin. Years without numbers: no data.*

Figuur 8. Verspreiding van Grote Gele Kwikstaart in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Grey Wagtail in 1998-2000 (breeding bird atlas and 2003-05 (this paper).*

hangen van nestkasten (van den Akker 2006). In de andere belangrijke gebieden, Limburg en de Achterhoek, bleven de aantallen min of meer gelijk. Kenmerkend voor een bloeiperiode waren de broedgevallen ver buiten de geijkte broedgebieden, waaronder die in de stad Groningen, Lage Vuursche Ut, Geldermalsen, Breda en zuidoostelijk Noord-Brabant (jaarlijks 4-5 gevallen). Veel minder duidelijk is het voorkomen van *Engelse Kwikstaart* en *Rouwkwikstaart*. Ofschoon van deze soorten alleen losse meldingen binnenkomen, is de eerste in de afgelopen decennia vrijwel zeker in aantal achteruitgegaan.

Dat zingende *Noordse Nachtegalen* enige tijd blijven hangen, is niet ongewoon. Zulke vogels waren langdurig aanwezig bij Winsum en Winschoten Gr, bij Dieren en in de Ooijpolder Gld. Een broedpoging is lastig te constateren. Nestbouw bij de Flevocentrale te Lelystad in 2005 (soort aanwezig van 21 mei tot in juni) betekende echter het tweede broedgeval voor ons land.

Paapje en *Tapuit* verkeren beide in moeilijkheden. De eerste soort is tegenwoordig vrijwel beperkt tot Noordoost-Nederland, waar het Fochteloërveen een bolwerk van eenzaam formaat vormt (56 territoria in 2005). De *Tapuit* kreeg in 2005 speciale aandacht (van Turnhout *et al.* 2006b, c). Landelijk onderzoek leverde een schatting op van hooguit 250-275 paren, sterk geconcentreerd in de duinen van Noord-Holland (vooral bij Den Helder) en de Waddeneilanden (met name Ameland, 41 paren). Van 199 goed gevolgde territoria leverde 52% uitvliegende jongen op, terwijl bij 20% aanwijzingen voor broeden ontbraken; de rest betreft vermoedelijk mislukte broedgevallen. De soort is inmiddels vrijwel weggevaagd uit Midden- en Zuid-Nederland (aansluitend op Vlaanderen: slechts 8-12 territoria;

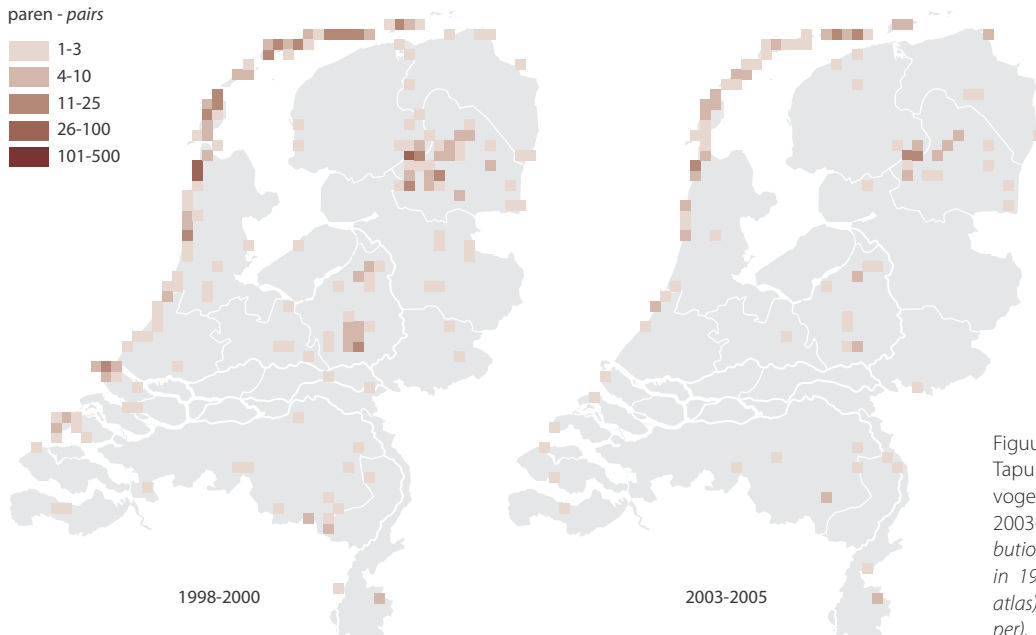
Vermeersch *et al.* 2006) en de duinen bezuiden het Noordzeekanaal. Ook de *Kramsvogel* bevindt zich in een netelige positie. De enkele tientallen paren die nu nog worden gevonden (merendeel in Limburg) vormen maar 5-10% van de aantallen rond 1985. Ook de voorheen forse Vlaamse populatie (1500-3000 paren rond 1990) is inmiddels scherp gedaald (130-260 in 2000-02).

Zangers tot en met mezen

De serie van acht (overwegend) zachte winters is bevorderlijk voor twee mediterrane zangvogels. Het aantal *Cetti's Zangers* nam toe van 2 territoria in 2003 naar 10 in 2005. Aansluitend op Vlaanderen (65 territoria in 2005, voornamelijk in kuststrook en aangrenzende gebied; Vermeersch *et al.* 2006) bevindt het Nederlandse zwaartepunt zich in het Deltagebied. Daarbuiten is de vestiging in het Zwanenwater NH vermeldenswaard (1 resp. 5 territoria in 2004 en 2005), naast de eerste langdurig verblijvende vogel in Limburg sinds 1983. Het aantal *Graszangers* bleef stabiel rond 26-27 territoria, waarvan 18-21 in Saeftinghe Zld. De soort vestigt zich echter ook ver buiten het Deltagebied, getuige o.a. territoriale vogels bij Den Oever NH, in het Bargerveen Dr en de Klaverwaard Gld (2003), Vlieland (2004), de Westerbroekse-madepolder Gr, 's-Hertogenbosch NBr en de Mariapeel Lb (2005). De enkele tientallen Vlaamse vogels (32 territoria in 2005) bezetten vooral de haventerreinen bij Zeebrugge, maar vestigen zich ook diep in het binnenland. Een andere mediterrane soort, de *Orpheusspotvogel*, blijft zich grillig gedragen. Relatief goede jaren (2004: 7 territoria) blijven afwisselen met slechte (2005: 1), en net als in Vlaanderen (1-5 territoria) is van een blijvende vestiging nog geen sprake. Ook in Limburg (verantwoordelijk voor 7 van de 12 Nederlandse territoria in 2003-05) is het vestigingspatroon

paren - pairs

- 1-3
- 4-10
- 11-25
- 26-100
- 101-500

Figuur 9. Verspreiding van Tapuit in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Northern Wheatear in 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

onvoorspelbaar. Het enige zekere broedgeval werd vastgesteld in Zoetermeer ZH (vogels 17 juni – 6 augustus 2003 aanwezig, nest half juli gelokaliseerd).

Verrassend was het eerste broedgeval van een *Grauwe Fitis* in Nederland, in 2003 op Schiermonnikoog. Met een nest op Helgoland in Duitsland in 1990 vormt dit het meest westelijk bekende broedgeval van deze in Noordoost-Europa en Azië

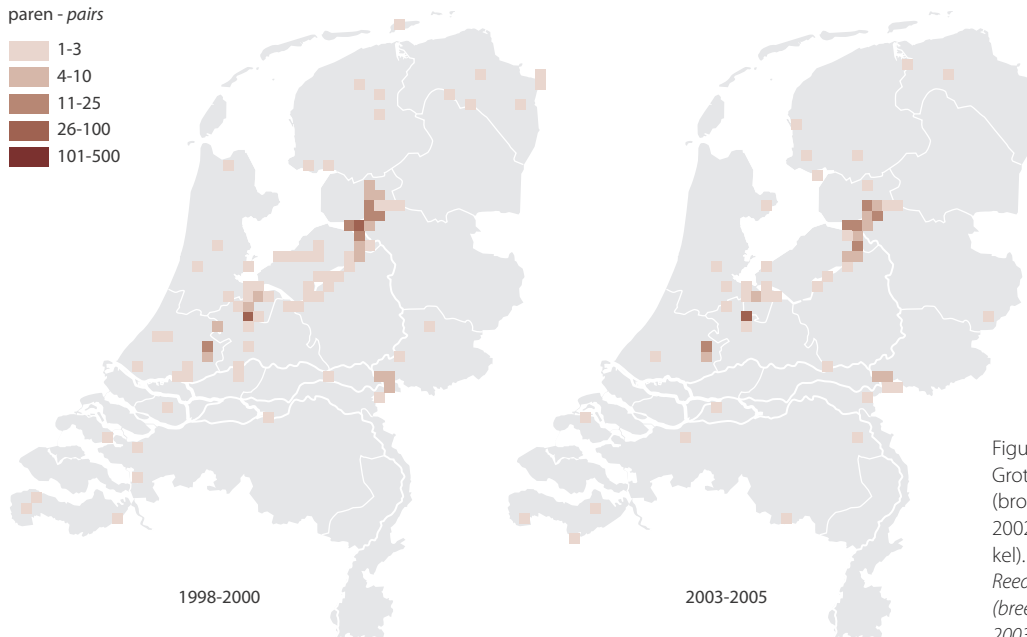
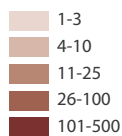
broedende soort. De vogels waren aanwezig vanaf 31 mei en voerden op 22 juli uitgevlogen jongen (Ebels 2003). Ook in 2005 verbleef gedurende enige tijd een zingende *Grauwe Fitis* in Nederland (4-15 juni Bodegraven ZH), maar broeden kon niet worden aangetoond. Dit laatste was ook het geval bij andere lang aanwezige zangvogels, waaronder Krelzanger, Iberische Tjiftjaf en Withalsvliegenvanger.

Ran Schols

Cetti's Zangers profiteren van het uitblijven van strenge winters en breiden hun broedareaal langzaam uit. Omgeving Maastricht, 23 april 2005.
Cetti's Warbler benefit from mild winters and have expanded their breeding range in the past decade.

paren - pairs

Figuur 10. Verspreiding van Grote Karekiet in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Great Reed Warbler 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

De populatie *Grote Karekieten* blijft afbrokkelen. Na Hoog-Nederland zijn nu ook het rivierengebied en de laagveen-gebieden van Laag-Nederland vrijwel ontruimd. Het is zorgelijk dat de aanleg van nieuwe eilandjes, in het kader van natuurontwikkeling voor de kust van de noordelijke Randmeren, lijkt te leiden tot een afname van de belangrijke populatie Grote Karekieten aldaar. Door de eilandjes is de winddynamiek verminderd, waardoor de kwaliteit van het riet afneemt (minder verjonging, stokkende afvoer van organisch materiaal) (Foppen & Deuzeman 2007). Ook met de *Buidelmees* gaat het niet goed. Na een top in de jaren negentig zijn de aantallen substantieel gedaald en krimpt het voorkomen steeds meer in tot Noordwest-Overijssel inclusief noordelijke Randmeren en de Gelderse Poort. In beide gebieden worden in goede jaren tot 50 paren gevonden. De toename van de *Taigaboomkruiper* (Midden-Europese ondersoort Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris macrodactyla*) verloopt nog weinig spectaculair. Buiten de verspreidingskern in het uiterste zuidoosten van Limburg (waar integrale gegevens ontbreken) wordt de soort nu regelmatig vastgesteld langs de oostelijke grens van Limburg tot aan Mook en in het grensgebied van Oost-Groningen en Drenthe. Een duidelijk westwaartse uitbreiding zit er momenteel nog niet in, al kan onbekendheid van tellers met de onopvallende zang meespelen. Interessant is het mengpaar van Taigaboomkruiper (noordelijke vorm *Certhia f. familiaris*) en Boomkruiper dat bij Olst Ov één jong produceerde (Zekhuis & Derks 2006).

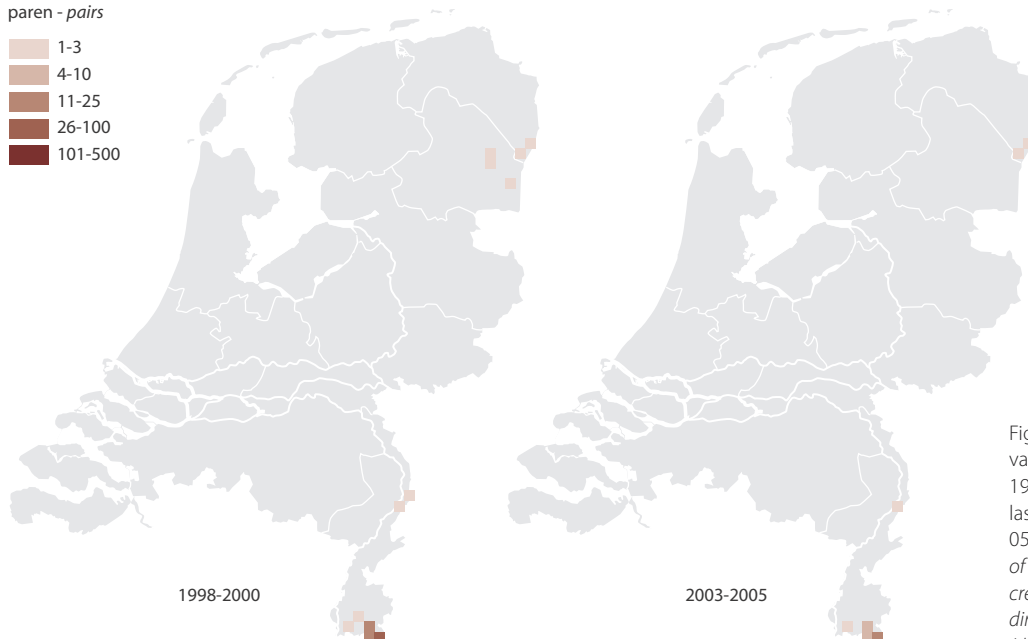
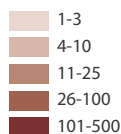
Klauwieren tot en met gorzen

Grauwe Klauwieren werden in 2005 veel vaker aangetroffen dan in de voorgaande jaren, maar dit is deels een gevolg van intensief onderzoek door de Stichting Bargerveen (S. Waasdorp e.a.). De aantallen in het Bargerveen Dr liepen na de

piek in 1996-97 met rond 145 paren terug tot 43, 57 en 49 paren in 2003-05. Veranderd terreinbeheer (vernatting) speelt hierin een belangrijke rol. Tegelijkertijd ontstonden elders nieuwe kernen van 10-20 paren in Westerwolde Gr, het dal van de Drentse Aa, Zuidwest-Drenthe en Zuid-Limburg. Binnen deze gebieden kunnen de exacte locaties van broedgevallen overigens jaarlijks verschillen. Hoopgevend waren succesvolle broedgevallen op Vlieland en bij Castricum in 2005. De duinen bleven immers al jarenlang verstoken van Grauwe Klauwieren. Bij de *Klapekster* ontbreken recente broedmeldingen, al gaven eenmalige waarnemingen eind mei/begin juni 2004 in de Noord-Hollandse duinen en de Doornspijkse Heide Gld aanleiding tot enige speculaties. Vermoedelijk gaat het hier, net als in 2005 in het Haaksbergerveen Ov, om overzomeraars, en niet om broedende vogels. De laatste melding die op broeden duidde, stamt uit 2001.

Een moeilijk te verklaren ontwikkeling doet zich voor bij de *Roek*. De populatie begon, na de instelling van wettelijke bescherming midden jaren zeventig, gestaag te herstellen van eerdere inzinkingen, maar ondergaat vanaf de eeuwwisseling (65 000 paren) een afname (naar 55 000). Op lokaal niveau kunnen verjaagacties een rol spelen, maar dat lijkt niet alles te verklaren. Het is in ieder geval opmerkelijk dat de afname in Noordoost-Nederland sterker is dan elders (marginale aantallen in West-Nederland nemen zelfs nog toe), en op de hoge zandgronden krachtiger doorzet dan in de rivierdalen en op de zeeklei. *Bonte Kraai* (jaarlijks 1-2 mengpaaren, deels hybride vogels, op Vlieland) en *Huiskraai* (jaarlijks 2-3 paren bij Hoek van Holland en Ockenburg bij Den Haag) behoren tot de zeldzaamste soorten. *Raven* zijn gestabiliseerd na een eerdere afname, veroorzaakt door voedselproblemen (vermindering eiwitrijk voedsel door ander grof-

paren - pairs

Figuur 11. Verspreiding van Taigaboomkruiper in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Central European Tree-creeper in 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

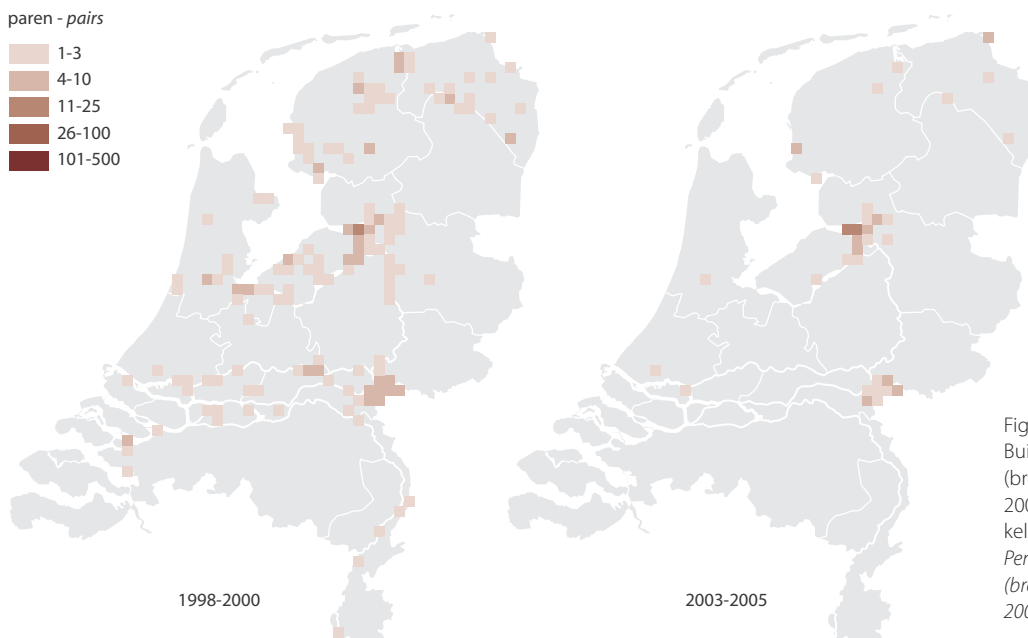
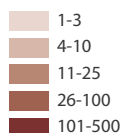
wildbeheer op de Veluwe). Buiten de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug werden nesten gevonden in Drenthe, Overijssel, Flevoland en de Achterhoek.

Dat *Europese Kanaries* een grillig vestigingspatroon hebben, ook in hun Zuid-Limburgse zwaartepunt, is sinds jaar en dag bekend (Hustings *et al.* 2006). Het wordt gedemonstreerd door de scherpe afname van de aantallen in Maastricht, vanouds het meest stabiele bolwerk in ons land (7-12 territoria in 2003-05 tegen 41 in 1995), en de toename in op korte afstand gelegen dorpen als Gronsveld en Vaals (max. 14 resp.

13 territoria). De meeste meldingen buiten Zuid-Limburg stammen uit Twente en Noord-Limburg. In Vlaanderen wordt, net als bij ons, sinds de eeuwwisseling eveneens een afname opgemerkt. Vermoedelijk ondergaat deze soort een van zijn zo karakteristieke tijdelijke inzinkingen.

Meer structureel lijkt de afname van de *Roodmus*. Terwijl hij eerste helft jaren negentig een vaste plaats op Nederlandse bodem leek te verwerven, hangt het voorkomen een decennium later aan een zijden draad. De 2-6 jaarlijks gemelde territoria werden merendeels op de Waddeneilanden aangetroffen, maar ook in de Noord-Hollandse

paren - pairs

Figuur 12. Verspreiding van Buidelmees in 1998-2000 (broedvogelatlas, SOVON 2002) en 2003-05 (dit artikel). *Distribution of Eurasian Penduline Tit in 1998-2000 (breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper).*

duinen en het Markiezaatsmeer (2003), Kollum Fr (2004) en de Brabantse Biesbosch (2005: succesvol broedgeval). Van de *Grote Kruisbek* zijn slechts enkele malen eerder broedgevallen geconstateerd. Opvallend waren daarom de twee broedgevallen in 2004 in Drenthe (nest met vier eieren, later gepredeerd, en paar met pas uitgevlogen jongen) (van Manen 2004). De CDNA vond de beschrijving van deze gevallen overigens ontoereikend en heeft de waarnemingen niet aanvaard. *Ortolanen* blijven af en toe het zuidoosten van Groningen aandoen, met enige suggestie van broeden (zang en alarm op twee locaties in 2003), maar dat neemt niet weg dat de soort in Nederland al een tiental jaren als uitgestorven kan worden beschouwd. Dit punt lijkt ook de *Grauwe Gors* binnen afzienbare tijd te bereiken. Op enkele meldingen in het Gelderse rivierengebied na en sporadische gevallen elders (Finsterwolde Gr in 2003, Saeftinge 2004, Lauwersmeer 2005) worden zangposten alleen nog in Zuid-Limburg gevonden. Ook daar verdwijnen de gorzen echter als sneeuw voor de zon. De voor de hamster ingerichte akkers trekken weliswaar Grauwe Gorzen aan in broedtijd (max. 4 territoria) en winter (max. 41 in 2002/03 en 122 in 2003/04; van Dongen 2004, Hustings *et al.* 2006), maar een echt vitale populatie valt op grond van de geringe oppervlakte van deze gebieden niet meer te verwachten.

VERANTWOORDING

Een uitgebreidere methodologische verantwoording en vermelding van bronnen is te vinden in de jaarrapporten, waar ook de betrokken tellers en organisaties worden bedankt (van Dijk *et al.* 2005b, 2006, 2007). Deze samenvatting van de jaarrapporten werd verzorgd door Fred Hustings, met bijdragen van Kees Koffijberg. Jeroen Nienhuis vervaardigde de figuren en kaarten.

LITERATUUR

- van den Akker P. 2006. Gaat de Grote Gele Kwikstaart zijn broedareaal in Overijssel uitbreiden? *Vogels in Overijssel* 5: 39-47.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij 2006. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2005. *Limburgse Vogels* 16: 43-50.
- Berkelder R., V. van der Spek, D. Laponder, J. Duindam & T. van Schie 2006. Broedende Bijeneters te Monster in de zomer van 2005. *Limosa* 79: 155-162.
- van Beusekom R. 2005. Zeldzame Rode-Lijstsoort kleinst waterhoen is te lokken met natuurlijk waterpeil. *Vogelnieuws* 2005(3): 16-17.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen (red.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers, Baarn.
- Bijlsma R.G. 2005. Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2004. *De Takkeling* 13: 9-56.
- de By R. & C. Derks 2005. De geruisloze terugkeer van de Middelste Bonte Specht naar Twente. *Vogels in Overijssel* 4: 2-15.
- Camphuysen C.J. & F. de Vreeze 2005. De Drieteenmeeuw als broedvogel in Nederland. *Limosa* 78: 65-74.
- Deuzeman S. 2004. Visarend-perikelen in de Noordelijke Randmeren in voorjaar 2004. *SOVON-Nieuws* 17(3): 13.
- van Dijk A.J. 2006. De Wilde Zwaan: een nieuwe Nederlandse broedvogel. *Limosa* 79: 81-94.
- van Dijk A.J., F. Hustings & M. van der Weide 2004. Handleiding Soortonderzoek Broedvogels. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., F. Hustings, K. Koffijberg, M. van der Weide, S. Deuzeman, L. Dijkse, D. Zoetebier & C. Plate 2005a. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2000-02. *Limosa* 78: 45-64.
- van Dijk A.J., L. Dijkse, F. Hustings, K. Koffijberg, J. Schoppers, W. Teunissen, C. van Turnhout, M. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate 2005b. Broedvogels in Nederland in 2003. Monitoringrapport 2005/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., L. Dijkse, F. Hustings, K. Koffijberg, R. Oosterhuis, C. van Turnhout, M. van der Weide, D. Zoetebier & C. Plate 2006. Broedvogels in Nederland in 2004. Monitoringrapport 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., A. Boele, L. van den Bremer, F. Hustings, W. van Manen, A. van Kleunen, K. Koffijberg, W. Teunissen, C. van Turnhout, B. Voslamber, F. Willems, D. Zoetebier & C.L. Plate 2007. Broedvogels in Nederland in 2005. Monitoringrapport 2007/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dongen R. 2004. Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.
- Ebels E.B. 2003. Broedgeval van Grauwe Fitis op Schiermonnikoog in mei-juli 2003. *Dutch Birding* 25: 304-311.
- Ens B.J., R. Kats & C.J. Camphuysen 2006. Waarom zijn Eiders niet massaal gestorven in de winter van 2005/06? *Limosa* 79: 95-106.
- Feenstra H. 2005. Opnieuw Kraanvogels *Grus grus* geboren in het Fochteloërveen in 2005. *Drentse Vogels* 19: 19-25.
- Foppen R. & S. Deuzeman 2007. De Grote Karekiet in de noordelijke Randmeren; een dilemma voor natuurontwikkelingsplannen? *De Levende Natuur* 108: 20-26.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Jansen F. 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1707. *Zenit* 18: 69-73.
- van der Jeugd H., B. Voslamber, C. van Turnhout, H. Sierdsema, N. Feige, J. Nienhuis & K. Koffijberg 2006. Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? Onderzoeksrapport 2006/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Klaassen O., L. Dijkse, P. de Boer, F. Willems, R. Foppen & K. Oosterbeek 2006. Meer Blauw op de Wadden! Broedsucces, voedsel ecologie en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden in 2004-2006. Onderzoeksrapport 2006/15. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Koffijberg K., L. Dijkse, B. Hälterlein, K. Laursen, P. Potel & P. Südbek 2006. Breeding birds in the Wadden Sea in 2001. Results of the total survey in 2001 and trends in numbers between 1991-2001. *Wadden Sea Ecosystem* 22. CWSS, Wilhelmshaven.
- Lutterot D. & G. Kasimir 2006. Griend, vogels en bewaking 2005. Vereniging Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- van Manen W. 2004. Broedgevallen van Grote Kruisbek *Loxia pytyopsittacus* in het Drents-Friese Wold in 2004. *Drentse Vogels* 11: 37-42.
- Meininger P.L., M.J.S. Hoekstein, S.J. Lilipaly & P.A. Wolf 2006. Broedsucces van kustbroedvogels in het Deltagebied in 2005. Rapport 2006/06. Rijksinstituut voor Kust en Zee/Delta Project Management, Middelburg/Culemborg.
- Overdijk O. & H. Horn (Werkgroep Lepelaars). 2005. Broedende Lepelaars in Nederland in 1999-2004. *Limosa* 78: 97-102.
- de Roder F. & E. van Wijhe 2005. De broedvogels van de natuurontwikkelingsgebieden in de IJsselmonding in 1998-2004. *Vogels in Overijssel* 2005: 24-39.
- Schoppers J. & K. Koffijberg 2006. De Kwartelkoning in Nederland in 2005. Informatierapport 2006/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- SOVON 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. NNM Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS, Leiden.
- van der Spek V. 2006. Het voorkomen van Bijeneter als broedvogel in

- Nederland. Limosa 79: 147-154.
- van Strien A. & J. Pannekoek 1999. Missen is gissen. Ontbrekende tellingen in vogelmeetnetten. Limosa 72: 49-54.
- Strucker R.C.W., M.J.S. Hoekstein, P.A. Wolf & P.L. Meininger 2006. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2005. Rapport RIKZ 2006.008. Delta Project Management/Rijksinstituut voor Kust en Zee, Culemborg/Middelburg.
- Teunissen B. 2005. Na bijna 70 jaar weer broedende Bosruiters in Nederland. Limosa 78: 103-106.
- Trierweiler C., B. Koks, E. Visser, L. Draaijer, J. Ploeger & C. Dijkstra 2006. Grauwe Kiekenieven *Circus pygargus* in Nederland in 2005. De Takkeling 14: 54-67.
- van Turnhout C. 2005. Het verdwijnen van de Duinpieper als broedvogel uit Nederland en Noordwest-Europa. Limosa 78: 1-14.
- van Turnhout C., A.J. van Dijk, M. van der Weide & R. van Beusekom 2006a. Roepende Roerdompen in Nederland: trefkansen, trends en aantallen. Limosa 79: 1-12.
- van Turnhout C., W. van Manen & J.W. Vergeer 2006b. Jaar van de Tapuit 2005. Onderzoeksrapport 2006/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Turnhout C., P. Beusink, J. Aben & M. Geertsma 2006c. Broedsucces en voedsel ecologie van Tapuiten in de Nederlandse kustduinen. Onderzoeksrapport 2006/14. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos 2006. Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005. Mededeling INBO.M.2006.2. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Visser H. 2004. Estimation and detection of flexible trends. *Atm. Environment* 38: 4135-4145.
- Voskamp P. 2004. Opmars van Oehoes in Zuid-Limburg. *Limburgse Vogels* 14: 1-8.
- Voslamber B., H. van der Jeugd & K. Koffijberg 2007. Aantallen, trends en verspreiding van overzomerende ganzen in Nederland. Limosa 80: 1-17.
- Wieland A. 2006. Steltkluten in Zeeuws-Vlaanderen in 2005. *De Steltkluut* 36(1): 10-12.
- van der Winden J. & van Horssen P.W. 2001. Voedselgebieden van de purperreiger in Nederland. Rapport 01-11. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Yésou P., J. Cabelguen & J.-L. Potiron 2006. Quelques aspects de la reproduction de l'Ibis sacré *Threskiornis aethiopicus* dans l'estuaire de la Loire. *Alauda* 74: 421-427.
- Zekhuis M. & C. Derks 2006. De eerste broedgevallen van Taiga-boomkruipers in Overijssel. *Vogels in Overijssel* 5: 90-96.

Arend-Jan van Dijk, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Chris van Turnhout, Michiel van der Weide & Dirk Zoetebier, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen (arend.vandijk@sovon.nl)
Calijn Plate, Centraal Bureau voor de Statistiek, Postbus 4000, 2270 JM Voorburg.

Rare and colonial breeding birds in The Netherlands in 2003-2005

From 1990 onwards, a national census of rare and colonial breeding birds in the Netherlands has been carried out annually (some species earlier data available). These surveys include 17 species of colonial breeding birds and 78 rare breeders (Tab. 1) and are part of a national governmental monitoring scheme, co-ordinated by SOVON Dutch Centre for Field Ornithology. Censuses in the Wadden Sea are carried out in the framework of the tri-lateral monitoring programme TMAP, together with partners in Germany and Denmark. Fieldwork is mainly conducted by dedicated volunteers, staff of site-managers and nature conservation agencies as well as a number of institutes. Both fieldwork and data processing are standardised according to guidelines in a special manual. Data are transferred online at www.sovon.nl or by standardised data sheets. Coverage varies among species, but in general all key-breeding areas, including all Natura 2000 sites, are covered annually. For some species (e.g. White Stork, Eurasian Spoonbill, Montagu's Harrier, Black Grouse, Corn Crane, Barn Owl) species-specific sur-

veys deliver most of the data. Furthermore, a special census of breeding goose populations was carried out in 2005. Trend analyses are carried out with the common TRIM package and baseline results are reported in annual reports. This paper summarises data from 2003-2005. Numbers, estimates, details on coverage and an assessment of trends are given in Tab. 1. For a selection of species, trends in annual (counted) numbers are shown (Fig. 3, 4, 5, 7). Additionally, a comparison is made between breeding distribution in 1998-2000 (new breeding bird atlas) and 2003-05 (this paper) to reveal some of the changes in distribution that have occurred recently in some species (Fig. 2, 6, 8-12).

All three breeding seasons were preceded by normal to mild winters (note, however, severe but short cold spells by the end of winter in 2004 and 2005). Temperatures were generally well above long-term average, confirming the global tendency for warmer winters. Spring 2003 was dry whereas July 2004 and 2005 were (extremely) wet (Fig. 1).

Highlights in rare breeding birds in 2003-2005 included first breeding of Whooper Swan (2005, province Drenthe; failed), annual breeding of Common Crane (2 successful pairs in Drenthe, additional records of individuals during the breeding season), a small influx of Baillon's Crake (10 singing males in 2005), first breeding Gull-billed Tern since 1958 (2005 Wadden Sea; failed), successful breeding of European Bee-eater (3 pairs in Zuid-Holland in 2005), 2nd breeding record for Trush Nightingale (nest in 2005 in Flevoland) and first breeding of Greenish Warbler (2003, Island of Schiermonnikoog). Besides, breeding of Black-legged Kittiwake at a platform on the Dutch continental shelf, NNW off the Island of Texel (reported since 2000) could be confirmed in 2004. Osprey was observed several times during the breeding season, but nesting could not be confirmed. Earlier increases reported for Little Egret, Great Egret, Eurasian Spoonbill, Barnacle Goose (6000 pairs in 2005), Greater Canada Goose, Red-crested Pochard, Peregrine Falcon, Greater Black-backed Gull, Eurasian Eagle Owl and European Nightjar continued in 2003-2005, partly also co-inciding with an extension in breeding range. Also Middle Spotted Woodpecker expanded its breeding range outside the stronghold in the extreme south of Limburg. Especially Great Bittern, Common Kingfisher and Grey Wagtail benefited from the lack of severe winters since 1997/98 and boomed in 2003-2005.

Contrary to increases in these species, a number of habitat specialists declined sharply and partly balance on the verge of extinction. These include Eurasian Wryneck,

Crested Lark, Tawny Pipit (no breeding pairs in 2003-05), Great Grey Shrike (no breeding pairs), Ortolan Bunting (virtually extinct) and Corn Bunting. Hen Harrier and Short-eared Owl currently experience declines that might well bring them on the verge of extinction in near future. Both species have contracted their breeding range to a few islands in the Wadden Sea and have become vulnerable. Also Northern Wheatear has suffered major losses and has deserted many breeding sites in the coastal dunes in Zuid-Holland and interior parts of the country. Specific research in 2005 showed that a large number of breeding pairs (in 2005 48% of 199 pairs monitored) failed to reproduce. Earlier declines reported for Ruff, Black-headed Gull, Arctic Tern, Whinchat, Great Reed Warbler, Penduline Tit and Common Rosefinch continued after 2003. In Eurasian Penduline Tit and Common Rosefinch, this trend represents a retreat from an expansion observed in the 1980s and 1990s. Recently, also population size of Pied Avocet along the Wadden Sea coast (mainly northern coast of Groningen and Dollard) has gone down. In a number of colonial breeding birds a tendency for more but smaller colonies has been observed. This trend has been recorded in Great Cormorant, Grey Heron and Rook. In Great Cormorant, this tendency was enhanced by the creation of large artificial islands in Lake IJsselmeer. These islands also attracted Great Ringed Plover, Common Tern (one island with 3700 breeding pairs representing the largest colony in the country), Mediterranean Gull and occasional breeders of Kentish Plover and Little Tern.